

Novo djelo zlatnih ruku Zagrebačke frazeološke škole

Fink Arsovski, Željka; Valerij Mokienko; Anita Hrnjak;
Branka Barčot. *Rusko-hrvatski frazeološki rječnik*.
Zagreb: Knjigra, 2019., 765 str.

U prosincu 2019. godine u Zagrebu je u izdanju Knjigre objavljen *Rusko-hrvatski frazeološki rječnik* (Русско-хорватский фразеологический словарь). Autori rječnika su dr. sc. Željka Fink Arsovski, prof. emerita, dugogodišnja članica Katedre za ruski jezik Odsjeka za istočnoslavenske jezike i književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, prof. dr. sc. Valerij Mokienko s Katedre za slavensku filologiju Filološkoga fakulteta Sveučilišta u Sankt-Peterburgu, dugogodišnji (a sada počasni) predsjednik Frazeološke komisije pri Međunarodnom slavističkom komitetu, dr. sc. Anita Hrnjak, viša lektorica i dr. sc. Branka Barčot, docentica, obje članice Katedre za ruski jezik Odsjeka za istočnoslavenske jezike i književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Rječnik je nastao u okviru projekta *Primjena frazeološke teorije u frazeografiji* koji je financirala Hrvatska zaklada za znanost (voditeljica projekta Ž. Fink Arsovski). Recenzentice rječnika su prof. dr. sc. Mira Menac-Mihalić i dr. sc. Dubravka Sesar, prof. emerita, a urednica – Verica Zorić, prof.

Ovo nije prvi frazeološki rječnik koji uključuje ruske i hrvatske frazeme. Davne 1979. i 1980. godine u Zagrebu je u izdanju Školske knjige objavljen dvosveščani *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik* čiji su autori također bili dugogodišnji nastavnici Katedre za ruski jezik Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Tatjana Korać, viša lektorica, prof. dr. sc. Antica Menac, prof. dr. sc. Milenko Popović, prof. dr. sc. Miho Skljarov, Radomir Venturin, viši lektor i mr. sc. Renata Volos. Taj je rječnik obuhvaćao užu i širu frazeologiju. Frazeografski je obrađeno otprilike 35 000 natuknica (ukupan je broj natuknica znatno veći – oko 80 000, ali oko 45 000 natuknica odnosi se na uputnice). U njemu se rječnički članak sastojao od ruske nadnatuknice, akcentiranog ruskog frazema s pripadajućim zgradama, te rekcijom i kolokacijom kad su one bile nužne. Dio je frazema popraćen stilskim i terminološkim odrednicama. Nakon ruskoga frazema slijedio je hrvatski frazem (ili frazemi) jednake (koliko je to moguće) stilske i uporabne vrijednosti.

Nakon toga rječnika iz iste je radionice izišao dug niz malih i velikih, jednojezičnih, dvojezičnih i višejezičnih frazeoloških rječnika po kojima je

Zagrebačka frazeološka škola postala glasovita izvan hrvatskih i općenito slavističkih granica.

U novom je *Rusko-hrvatskom frazeološkom rječniku* frazeografski obrađeno oko 3100 ruskih frazema u užem smislu (u velikoj većini slučajeva), dakle, znatno manji broj u usporedbi s rječnikom iz 1979. i 1980., ali je rječnik potpuno drugačije koncipiran, što rezultira većom količinom podataka o uključenim frazeološkim jedinicama. Kad je riječ o hrvatskim strukturnim i/ili semantičkim ekvivalentima, njih je nešto više – oko 4100 frazema, kolokacija i sintagmi.

U rječniku su zastupljena četiri strukturna frazemska tipa: minimalni frazemi (*ни слова, ни riječi, не по адресу, ни за dlaku (vlas)*), sveze riječi (*альфа и омега <чего>, alfa i omega <čega>; поставить / ставитъ на карту что, staviti / stavljati sve na jednu kartu, шестое чувство, šesto čulo, тугой (туговат) на ухо, tvrd na ušima*), frazemi sa strukturom rečenice *разверзлись (отверзлись, растворились) хляби небесные, nebo se otvorilo, все дороги открыты* перед кем, *svi su putevi otvoreni* кому, *куда Макар телят не гонял, dok риснеш прстима*) i polysloženice (*тян-лян, zbrda-zdola*). Може се наћи и неколико узречица.

Rječnik obuhvaća ukupno 767 stranica i sastoji se od nekoliko dijelova. U *Predgovoru* (5–7) se donose bitni teoretski podaci o frazeologiji i frazemima općenito. Dio *Osnovni podaci o rječniku* (9–16) najviše govori o strukturi rječničkoga članka, o principima primijenjenima pri njegovu sastavljanju. Slijedi sam *Rusko-hrvatski frazeološki rječnik* (17–680), zatim dva kazala frazema (681–762) i *Popis leksikografskih izvora* (763–765) iz kojega se vidi kojom su se ruskom i hrvatskom literaturom autori služili pri sastavljanju rječnika.

Kako je koncipiran rječnički članak?

Na prvom je mjestu akcentirana *nadnatuknica* koja se odnosi na glavnu sastavnicu određenu morfološkim principom prema uobičajenoj hijerarhiji samostalnih vrsta riječi: imenice (*ДОЧКА ← маменькина дочка; КУЩИ ← райские кущи; СИЛА ← набрать / набирать силу*), poimeničene riječi (*БОКОВАЯ ← отправиться / отправляться на боковую, ЗА ← взвесить / взвешивать <все> «за» и «против»*), pridjevi ili glagolski pridjevi (*ЗДОРОВЫЙ ← будь здоров; НАБИТЫЙ ← битком набитый; УБИТЫЙ ← спать (заснуть, уснуть) как убитый*), prilozi (*ВДРЕБЕЗГИ ← разбить вдребезги; ДАЛЕКО ← далеко пойти (уйти)*), glagoli (*ГЛЯДЕТЬ ← того и гляди (жди)*) i zamjenice (*САМ ← сам по себе*). Kad frazem sadržava dvije sastavnice ili više njih koje se odnose na istu vrstu riječi, glavnom se smatra prva (*ДЕЛО ← дело в*

шляпе; ЖИЗНЬ ← **жизнь бьёт ключом**). Isto je u slučaju sintaktički ravnopravnih sastavnica (**ВДОЛЬ** ← **вдоль и поперёк**; **ПРАВДА** ← **<всеми> правдами и неправдами**; **ТОТ** ← **ни с того ни с сего**).

Frazemi sa strukturom polusloženice imaju isti oblik nadnatuknice i frazema, npr.: **ВИДИМО-НЕВИДИМО** ← **видимо-невидимо** *кого, чего*; **ТЯП-ЛЯП** ← **тяп-ляп**.

Kad su nadnatuknice homonimi, uz njih se bilježe brojevi ¹ i ²: **МИНА**¹ i **МИНА**², **ЦВЕТ**¹ i **ЦВЕТ**².

Kod nekih frazema o pojedinačnom značenju višeznačne nadnatuknice ovisi stvaranje slike u dubinskoj strukturi frazema (koja, naravno, ima u određenoj mjeri utjecaj na formiranje frazemskoga značenja). U takvim se slučajevima uz nadnatuknicu bilježi njezino leksičko značenje ili podatak bitan za samo značenje: **ДОЛЯ** ('судьба') i **ДОЛЯ** ('часть целого'), **ПЕРО** (*для писания*) i **ПЕРО** (*у птиц*).

Slijedi *natuknica*, odnosno akcentirani ruski frazem. Na mnogim se mjestima bilježe različite vrste zagrada.

U okrugle se zagrade uključuju varijantne komponente koje se mogu međusobno zamjenjivati bez promjene značenja frazema, npr. **во всём (в полном) блеске, метать (рассыпать) бисер перед свиньями**.

Izlomljenim se zgradama bilježe fakultativne (izostavljive) frazemske sastavnice. Primjerice, frazem **дальше <ехать> некуда** moguće je bez bilo kakva utjecaja na njegovo značenje upotrijebiti u dvama oblicima: *дальше ехать некуда* i *дальше некуда*.

U nekim se natuknicama pojavljuju i uglate zagrade u kojima je smještena kolokacija. Time se daje neki oblik upute o upotrebi frazema u kontekstu. Tako se, recimo, saznaje da je frazem **во всё горло** [кричать, орать i sl.] najčešće popraćen glagolima sa značenjem glasnoga govorenja, **с бухты-барухты** [поступать, делать что] – glagolima neke vrste djelovanja, **всеми фибрами души** [ненавидеть, презирать i sl.] – glagolima sa značenjem negativne emocije, **сломя голову** [бежать, мчаться i sl.] – glagolima brzoga kretanja. Treba napomenuti da kolokacija nije frazemska sastavnica.

Kosom su crtom odvojeni glagolski vidski parnjaci, na prvom se mjestu bilježi glagol svršenoga vida: **сдать / сдавать (списать / списывать) в архив**.

Ponekad se u jednom frazemu može naći više tipova zagrada: **не поверить / не верить <своим (собственным)> глазам**.

U glagolskim se svezama riječi upotrebljava infinitiv kojim se pokazuje teoretsku mogućnost pojavljivanja u različitim oblicima vremena, načina, lica i dr. Međutim, u frazemima sa strukturom rečenice glagoli se bilježe u određenom vremenu, broju i licu (ponekad i u više oblika): **осталось (останется, остаётся) мёртвой буквой что, висит (повисает, повисло) в воздухе что, ни один волос не упадёт (не упал) с головы кого.**

Unutar nekih natuknica debelim se kosim slovima bilježe zamjenice kao predstavnici takvih zamjenica u drugim licima., npr. **моя хата с краю.** U kontekstu je moguća i drugačija upotreba, npr. **наша хата с краю.**

Kad frazem ima dvije moguće realizacije, ali su razlike u obliku sastavnica takve da se ne mogu upisati u okrugle ili izlomljene zagrade, pišu se oba frazemska ostvaraja, a između njih se umeće veznik *ili*: **с бору (борку) да с сосенки или с бору по сосенке; сидеть (жить) <как> на пороховой бочке или сидеть (жить) <как> на бочке с порохом.**

Unutar okruglih i uglatih zagrada, dakle, kad je riječ o varijantama i o kolokacijama, ponekad se bilježe kratice *i sl.* i *itd.* Prva kratica, *i sl.*, označava da se osim navedenih varijanata ili kolokacija mogu upotrebljavati i druge bliskoga značenja ili istoga semantičkoga polja. Tako se u frazemu **мурашки по телу (спине) бегают (забегали, пошли i sl.)** mogu rabiti i neki drugi glagoli kretanja, dok se u tekstovima uz frazem **в адрес кого или в чьей адрес** [говорить i sl.] pojavljuju i drugi glagoli govorenja. Druga pak kratica, *itd.*, znači da se osim navedenih varijanata i kolokacija rabe i neke druge koje nemaju blisko značenje *i/ili* nisu dio istoga semantičkoga polja, **Бог знает (весть) кто (что, куда, когда itd.), за гроши [купить, продать itd.]**.

Kosim je slovima unutar frazema ili iza njega označen način uključivanja u kontekst. Tu je, kao prvo, riječ o reakciji kojom se daje uputa o rađežnom obliku objekta (**выбросить / выбрасывать за борт кого, что; взять / брать верх над кем**), a dobiva se i podatak o tome odnosi li se frazem na osobu ili na predmet (ili na oboje). Ukazuje se i na neki oblik pripadnosti: **быть (находиться) под чьим башмаком.** Kod frazema s rečeničnom strukturom saznaje se upotrebljava li se on kad govorimo o osobi ili o predmetu, odnosno odnosi li se na živo ili na neživo, npr., **и бровью не ведёт (не повёл, не шевельнул) кто, осталось (останется, остаётся) мёртвой буквой что.** Osim toga, kosim se slovima nakon frazema daje i informacija o mogućoj upotrebi priložne oznake, npr. **нога чья не ступала где (куда).** Navedeni podaci mogu također biti varijantni ili fakultativni, npr. **дышать одним воздухом <с кем>, пахнет (запахло) жареным <где>.**

Uz ruske se frazeme u mnogim slučajevima donose odrednice koje upućuju na stilsku ili neku drugu vrijednosnu kvalifikaciju frazema karakterističnu za sadašnji trenutak, npr. *высок.*, *ирон.*, *книжн.*, *неодобр.*, *нов.*, *одобр.*, *презр.*, *пренебр.*, *прост.*, *публ.*, *шутл.* itd.

U rječniku se frazemi u najvećem broju slučajeva donose samo jedanput. Međutim, više se puta navode kad je u okruglim zagradama zabilježena varijanta glavne sastavnice, npr. **ЖИТЬ СВОИМ УМОМ (РАЗУМОМ)**. Navedeni je frazem upisan, u prvom redu, pod nadnatuknicom УМ i na tom se mjestu donosi njegova puna frazeografska obrada. Zabilježen je, međutim, i pod nadnatuknicom РАЗУМ gdje se daje uputnica (v. u značenju 'vidi') na nadnatuknicu УМ: **ЖИТЬ СВОИМ УМОМ (РАЗУМОМ)** v. УМ.

Ispod natuknice nalazi se *značenje frazema* na hrvatskom jeziku. Većina frazema ima jedno značenje, npr.

набить / набивать <себе> карман

zaraditi / zarađivati mnogo novca, obogatiti se / obogaćivati se

U nekim se slučajevima u kosim zagradama daje dodatna informacija o značenju frazema i njegovoj upotrebi, npr.

ни Богу свечка ни черту кочерга

koji nije ni za što, beskoristan; neodređen, nedefiniran /o osobi/

полезть / лезть в бутылку прост.

razljutiti se / ljutiti se, ražestiti se / žestiti se /ob. bez pravog razloga/.

Kod višeznačnih se frazema značenja obrojčavaju. Obično je riječ o dva značenjima, ali ima ih i više (jedan frazem ima pet značenja), npr.

разводить антимонии неодобр.

1. gubiti vrijeme brbljanjem, bespotrebno blebetati

2. с кем попушати *кому*, понашати се попустљиво *према кому*

быть на ногах

1. ustati iz kreveta i kretati se

2. biti aktivan duže vrijeme

3. biti zdrav (dobroga zdravlja), biti u dobroj zdravstvenoj kondiciji

4. biti samostalan, biti financijski neovisan

5. biti spreman na akciju.

Različita kategorijalna značenja frazema obilježena su slovima A), B) ili (rijetko) C), npr.

на нервной почве

A) uzrokovan lošim stanjem živaca /o bolesti, o lošem stanju organizma/

B) zbog lošeg stanja živaca /o bolesti, o lošem stanju organizma/

слава Богу

A) dobar, izvrstan

B) srećom

C) odlično<!> izvrsno<!> /uzvik kojim se izražava radost, olakšanje/.

Uz dio se frazema daje opisno značenje, odnosno opisuje se situacija u kojoj se on rabi, npr.

до свадьбы заживёт (далеко)

/riječi utjehe osobi koja se ozlijedila/

какими судьбами?

/rabi se za izražavanje iznenađenja pri nepredviđenom (neočekivanom) susretu s kim/.

Ispod značenja donose se *primjeri upotrebe ruskoga frazema* – jedan ili više njih.

Oni su, u prvom redu, uzeti iz proznih djela ruske književnosti, rjeđe iz poezije, zatim iz novina i časopisa. Veći se dio primjera upotrebe odnosi na različite tipove tekstova 21. i 20. stoljeća. Kad je riječ o književnim djelima, iza samog teksta u zagradama se navode inicijali i prezime autora te naslov djela, a novine i časopisi popraćeni su datumom i godinom ili samo godinom. U mnogim su slučajevima tekstovi crpljeni iz Nacionalnog korpusa ruskoga jezika (Национальный корпус русского языка) i oni su označeni kraticom НКРЯ.

Ispod dijela koji se odnosi na obradu ruskih frazema slijedi *hrvatski ekvivalent* najčešće izražen frazemskim strukturnim i semantičkim ekvivalentom (ili ekvivalentima), npr.

лечь / ложиться с петухами

leći / lijegati (ići spavati, ići na spavanje) s kokicama (kokošima)

попасть / попадать в петлю

upasti / upadati u klopku (stupicu, zamku), naći se / nalaziti se u škripcu, dospjeti / dospijevati u škripac, naći se / nalaziti se u nebranom (neobranom) grožđu

U slučajevima, kad to nije bilo moguće, daje se sintagma ili kolokacija. To se često odnosi na frekventne ruske frazeologizirane krilatice, koje se ne rabe u hrvatskom jeziku i kulturi, npr.

слона не приметить

ne vidjeti najvažniju stvar, ne uočiti bit stvari

демьянова уха

pretjerana nasrtljivost, pretjerivanje u prezentaciji, pretjerivanje u nuđenju čega

Oba ruska frazema potječu iz basni I. A. Krylova (dosl. slona ne primijetiti; Demjanova riblja juha).

Velika se većina hrvatskih ekvivalenata sa stilskoga aspekta poklapa (koliko je to moguće) s ruskima pa uz njih nisu pisane nikakve odrednice. Kad je pak riječ o stilskom nepodudaranju, npr. o blagim vulgarizmima ili o knjiškim frazemima, u hrvatskom se jeziku uz njih stavlja odrednica *vulg.* ili *knjiš.*

Hrvatski su frazemi bilježeni na jednak način kao i ruski. To se odnosi na tipove zagrada, način pisanja rekcije, kratice.

Na kraju dijela rječničkih članaka nalazi se *etimološki komentar*. On je pridružen onim frazemima za koje su autori smatrali da bi mogao biti zanimljiv korisnicima rječnika.

Navodimo dva primjera kompletnih rječničkih članaka:

ПЕЧЬ

сидеть на печи прост. неодобр.

ljenčariti, dangubiti, besposličariti

Идея же заключается не в том, чтобы сидеть на печи и желать, а в том, чтобы заниматься реализацией своей миссии. (НКРЯ, коллективный, Мнение эксперта // «Психология на каждый день», 2010)

«Не без труда преодолел я минуту слабости, упрекая себя народными мудростями – «взялся за гуж», «назвался груздем» и «сидя на печи, генералом не станешь». (А. Житинский, Потерянный дом или разговоры с милордом)

krasti bogu dane, dizati sve četiri u zrak, vrtjeti prstima (palcima), prođavati zjake

В русских деревнях на теплой печи – место детей и стариков. В сказках на печи сидит Иван-дурак.

СИЛА

изо всех сил ili изо всей силы

1. snažno, intenzivno [raditi što]

*А те, кто сзади, смотрели в удобных позах, и даже умный Хонин не смог найти подходящего комментария, хотя соображал **изо всех сил**, у него даже мозги скрежетали от усилия.* (В. Токарева, Лиловый костюм)

*Девочки **изо всех сил** делали вид, что ничего не происходит, обнимались, висли друг на дружке и разбивались на парочки, чтобы занять места на*

партах. (Л. Улицкая, Девочки)

*Антон потряс его **изо всей силы** двумя руками.* (Ю. Трифонов, Дом на набережной)

iz sve snage, svom snagom, iz petnih žila [raditi što]

2. velikom brzinom, što se brže može [trčati, bježati, juriti i sl.]

*Я ринулся вперёд, рассекая воздух локтями и часто-часто шлепая по асфальту задниками кожмитовых сандалет... я бежал **изо всех сил** – бежал, бежал, бежал... просто никогда так быстро не бегал!* (НКРЯ, А. Волос, Недвижимость // «Новый мир», 2001)

iz sve snage, svom snagom, sto na sat, koliko koga noge nose [trčati, bježati, juriti i sl.]

3. vrlo glasno [vikati i sl.]

*Орал он **изо всех сил**, а Бэзил все равно слышал через слово, так гремела музыка.* (Т. Устинова, Пять шагов по облакам)

*И вдруг я вскрикнул, **всей грудью, изо всей силы** вскрикнул.* (НКРЯ, А. Н. Апухтин, Между жизнью и смертью)

iz sve snage, svom snagom, iz svega glasa, iz svega grla, iz petnih žila [vikati i sl.]

4. oštro, strogo [grditi koga, kuditi]

*Я прочел в ней несколько строк, в которых автор, браня **изо всей силы** нынешние времена, восхвалял те годы, которые были за тридцать тысяч лет до нашего времени.* (И. А. Крылов, Почта духов)

na pasja kola [grditi koga, kuditi]

Nakon opsežnoga rječničkog dijela dolaze dva kazala. *Kazalo ruskih frazema* sadržava azbučno poredane ruske frazeme iz rječnika, a *Kazalo hrvatskih frazema* – abecednim redosljedom poredane hrvatske frazeme, kolokacije i sintagme. Iza svakoga frazema u oba kazala pokazano je na kojem se mjestu, pod kojom nadnatuknicom (ili nadnatuknicama), može naći navedeni frazem, npr.

бить (ударить / ударять) по карману кому v. **КАРМАН**

ударити / ударати (opaliti, lupiti / lupati i sl.) po džepu koga v. **КАРМАН**

uhvatiti / hvatati (šćepati) za gušu (vrat) koga v. **ГЛОТКА, ЖАБРЫ**

взять / брать за глотку кого v. **ГЛОТКА**

взять / брать за жабры кого v. **ЖАБРЫ**

Za kvalitetnu i dojmljivu vanjsku opremu rječnika zaslužan je Boris Ljubičić – STUDIO INTERNATIONAL, a za slog i prijelom Ana Pojatina i Dizajn studio RAM. Stiliziranim je slovima na naslovnici i karakterističnom vertikalnom prugom na marginama ovaj rječnik vizualno povezan s

Hrvatsko-ruskim frazeološkim rječnikom autora A. Menac, Ž. Fink Arsovski, I. Mironove Blažine i R. Venturina (Knjigra, 2011). Treba spomenuti i zanimljiv dizajn predlista i zalista s bitnim podacima o dijelovima rječničkoga članka. Valja svakako napomenuti da se odgovarajući i rječniku primjeren predlist i zalist nalaze i u drugim frazeološkim rječnicima koje je uredila Verica Zorić, a slog i prijelom oblikovala Ana Pojatina (*Hrvatski frazeološki rječnik*, 2003; *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*, 2006; *Hrvatsko-engleski frazeološki rječnik*, 2008; *Hrvatsko-ruski frazeološki rječnik*, 2011; *Hrvatski frazeološki rječnik*, 2014; *Hrvatsko-romansko-germanski rječnik poredbenih frazema* 2016).

Ovaj *Rusko-hrvatski frazeološki rječnik* iznimno je značajan s gledišta komparativnoga istraživanja slavenskih jezika, među kojima i hrvatski zauzima određeno mjesto, posebno u frazeografiji. Za njegovu znanstvenu i kulturološku vrijednost jamče dva danas vodeća imena hrvatske i ruske frazeologije i frazeografije – Željka Fink Arsovski i Valerij Mokienko. A mlade suradnice – Anita Hrnjak i Branka Barčot – jamče kontinuitet plodonosne Zagrebačke frazeološke škole, zaslužne za promicanje hrvatske frazeologije i hrvatskoga jezika općenito.

Rječnik je namijenjen ponajprije frazeolozima, posebno slavistima, ali i svim filolozima, studentima rusistike i kroatistike, prevoditeljima i svima koji su zainteresirani za frazeološku problematiku, za hrvatski i ruski jezik.

Dubravka Sesar

